

II

У ВІХРЫ ВАЙНЫ — ЗЬ БЕЛАРУСІ НА ЗАХАД

- Пачаткі непрадбачанага шляху.
- Бывай, мой родны кут!..
- У Нямеччыне: будзем „баракі”, вывучаем зэніткі.
- Амэрыканскі палон.
- Рэгенсбург: беларускі лягер ДыПі.
- Набыцьцё новых прозьвішчаў.
- Уцёкі ад савецкай рэпатрыяцыйнай камісіі.
- З Рэгенсбургу ў Міхэльсдорф.
- Вучобра ў гімназіі. Скаўтынг.
- „Сьлядамі Францішка Скарыны”.
- „Адзінаццатка” перад дарогай.
- Ад’езд зь Міхэльсдорфу ў Вялікабрытанію.

Пачаткі непрадбачанага шляху

Некаторыя жыцьцёвыя дарогі й павароты долі пачынаюцца тады, калі ніякай празорлівасьцяй іх ня ўгледзіш, ніякай уяваю ня ўявіш. Пра іх толькі цыганка можа сказаць: „Цябе чакае вялікая дарога”... Наша зь Дзімам „вялікая дарога” была запачаткаваная яшчэ ў Міры. Там у 1942 г. мы скончылі пачатковую школу. Бацькі пастанавілі паслаць нас вучыцца далей у баранавіцкай прагімназіі. Гэта быў спосаб ухіліцца ад магчымае (у пэрспэктыве) мабілізацыі ў паліцыю або вывазу на працу ў Нямеччыну. Хоць ратунку ні ад першага ні ад другога далейшая вучоба ў школе не гарантавала. І вось увосень 1942 г. я, Сяргей Вільчыцкі (пазьнейшы Янка Запруднік), і мой сябрук яшчэ з польскай пачатковай школы Вадзім Сурко (пазьнейшы Уладзімер Цьвірка), разам з трыма іншымі мірскімі хлапцамі й дзьвюма дзяўчатамі апынуліся ў Баранавічах. Там па сканчэньні ў 1943 г. апошняе (чацьвертае) клясы прагімназіі (у якой, між іншага, нашымі настаўнікамі й мэнтарамі былі браты Лявон і Юрка Луцкевічы) мы з Вадзі-

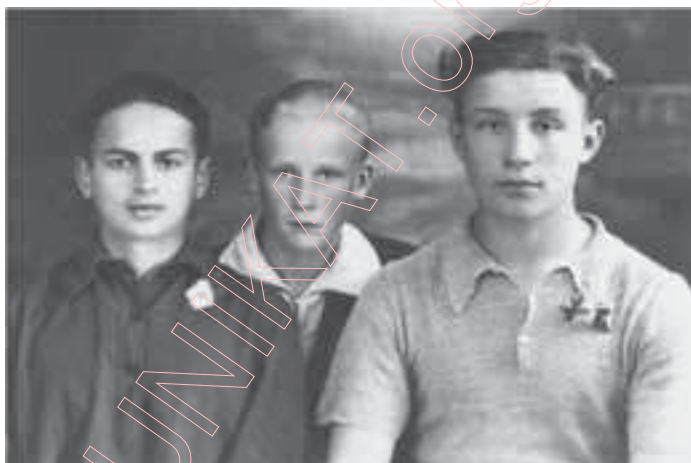
мам перайшлі на далейшую навуку ў гандлёвую школу. Трэці курс гэтае школы (усіх было чатыры) скончылі ўлетку 1944 г., якраз калі да Баранавічаў набліжаўся з усходу фронт. Пачаліся начныя налёты савецкай авіяцыі з завываньнем бомбаў. Гарачка эвакуацыі ахапіла горад. Мы з трывогай усведамлялі сабе, што надыходзіў час вяртацца ў Мір да сваіх. Прыгэтым ведалі, што за вучобу ў сярэдняй школе, а тым больш за належаьне да Саюзу Беларускай Моладзі (СБМ), бальшавікі нас па галоўцы не паглядзяць. Камуністычныя партызаны забаранілі наведваць школу вышэй за пачатковую, бо ведалі, што там моладзь атрымоўвала беларуска-патрыятычнае ўзгадаваньне. Апрача гэтага, сям'ю нашу, якраз напярэдадні нямецка-савецкай вайны, вывозілі ў Сібір. Вывозілі, але ня вывезьлі ў выніку дзіўнага зьбегу абставінаў. Рэч у тым, што паводле традыцыі й волі дзеда, Сьцяпана Вільчыцкага (памёр у 1937 г.), сям'я была пашыраная – скаладалася з жонак і дзяцей двух Сьцяпанавых сыноў, Мікалая й Ягора, дзедавай незамужняй сястры ды дзьвюх незамужніх дочак – усіх ад 12 да 15 чалавек (у залежнасьці ад пэрыяду). Мікалай (мой бацька) займаўся ў асноўным зямельнай гаспадаркай, а ягоны брат Ягор – кузьняй і вырабам аўчынак. Пры патрэбе адзін аднаму памагалі ў полі й пры кузьні. Усе жылі, як адна сям'я. Але спалі семі братоў у дзьвюх хатах, што стаялі далекавата адна ад аднае па канцох вялікага саду. Калі энкавэдысты ранічкай 20 чэрвеня 1941 г. прыехалі вывозіць Вільчыцкіх, дык забралі васьмёх жыхароў аднаго дому — дзядзькавага, а нашага бацьку й нас, двух ягоных сыноў, не ўзялі. Нашая маці ў ліку дэпартантаў чамусьці не фігуравала – таму, відаць, што была прапісаная ў вёсцы Сімакава, дзе настаўнічала. Калі ў Гародзеі на чыгуначнай станцыі пачалі садзіць людзей у вагоны, не далічыліся трох Вільчыцкіх, г. зн. нашага бацьку й ягоных двух сыноў. Каб разабрацца, дзе нястача, улады адаспалі ўсіх, апрача дзядзькі Ягора, назад у Мір. А тут на трэці дзень – вайна! Бальшавіком ўжо было не да вывазу. Пад арыштам затрымалі толькі дзядзьку Ягора, які пасля кароткага часу вярнуўся дамоў.

Бывай, мой родны кут!..

Ад часу таго нявыкананага вывазу мінула тры гады, і вось тыя самыя бальшавікі йзноў амаль на парозе хаты. Дык што — ехаць з Баранавічаў дамоў жыўцом ім у рукі? Але калі не дамоў, дык куды?! На Марынаўскай вуліцы нас чатырох мірскіх хлапцоў (Міша Кандзера, Жоржык Барашка й мы з Вадзімам) стаялі й раіліся каля грузавіка, які быў гатовы вось-вось адыйсьці на Мір. Воляю лёсу ў гэты час праходзіла міма наша клясная настаўніца з гандлёвай школы, выкладчыца беларускай мовы Аўгеньня Воўк-Левановіч. „Хлопцы,” кажа, „ведайце, што, калі хочаце, можаце яшчэ эвакуавацца ў Нямецчыну, запісаўшыся ў памочнікі нямецкай авіяцыі”.

Хвіліна напружанага роздуму, мамэнт важкой пастановы — можа, на цэлае жыццё. Пытацца, што рабіць, няма ў каго. Кожны мусіць вырашыць сам за сябе, Дзіма на сваім 17-м годзе жыцця, я – на 18-м. Міша з Жоржыкам заявілі, што едуць да бацькоў. А мы ўдвух зь цяжкім сэрцам адважыліся падацца ў Нямеччыну. Я ўсьпеў напісаць кароценькую разьвітальную запісачку бацьком. Нешта накшталт: Дарагія мае! Ня ведаю, што са мною будзе, калі паеду на Захад, але ведаю, што будзе тут. Таму выжджаю. Некалі вярнуся. Адбымаю, цалую!

Ня прыгадваю, каб Дзіма пісаў што-небудзь – ён быў тады ўжо круглым сіратою: маці не памятаў, адыйшла на той сьвет у раньнім веку, а бацька памёр, калі сын вучыўся ўжо ў Баранавічах. У Міры заставалася адно старэйшая сястра.

Год перад выездам на Захад. Вучні баранавіцкае прагімназіі (зьлева): М. Шэйко, Вадзім Сурко, Сяргей Вільчыцкі. Чэрвень 1943 г.

ф2-1 (2)

І вось 30 чэрвеня 1944 г. Баранавічы, да якіх набліжалася савецкая армія, засталіся за намі. Пераначавалі мы ў Альбэртыне ў лягеры вышкालеньня беларускіх юнакоў. Там назаўтра нам далі ўніформу нямецкіх „памочнікаў авіяцыі” (Luftwaffehelfer), пасадзілі на цягнік і — бывайце бацькі й сябры, бывай малая й вялікая Бацькаўшчына, бывай, увесь мой сусьвет! Апрача Міра ды Баранавічаў я нідзе ня быў. Зьведаў толькі адзін раз на школьнай экскурсіі Стоўпцы, за 20 кілямэтраў ад Міра, ды пару разоў езьдзіў з бацькамі на сенакос над Нёмнам, што знаходзіўся за 14 кілямэтраў ад дому. Пакідаючы гэты маленькі свой сьвет, я йшчэ не ўсьведамляў ягонае вялікае сілы — ня думаў, якімі трывушчымі ў памяці акажуцца ягоныя адбіткі, якім салодкім рэхам ён будзе адгукацца на дарогах чужыны, якім лекам ён станецца для хворае душы ў цяжкія часіны ростані, ды ў якую шчодрую крыніцу ён абярнецца для новых пачуцьцяў, перакананьняў, намераў і здзяйсньняў.

Самыя трывалыя падваліны сьветагляду чалавека закладаюцца ў юнацтве. Яны ўзьнікаюць арганічна з самога жыцця, са штадзённа быту,

з наваколья, з прыроды, з колераў і водараў, з паасобных акалічнасьцяў і эпизодаў. Яны кладуцца на душу яшчэ тады, калі яна не пакарабачаная жыцьцёвымі складанасьцямі й здольная наіўна ўспрымаць наваколье ўва ўсёй ягонай вастрэні й паўніні.

На цэлае жыцьцё замацаваўся сьветлы маляўнічы вобраз шырокага быстрага Нёману. Вось ягоная хуткая плынь казытліва вымывае спад ног пясок і ты мігам ледзь не па калені ўрастаеш у ягонае пясчанае дно, быццам запускаеш карані ў глебу роднага краю. Незгасальнай матрыцай ірдзіцца зорнае зорнае неба, на якое зачаравана ўглядаешся, лежачы на возе сена, што павольна й доўга калышацца назад у Мір з наднёманскага сенакосы. Ідылічныя вобразы летняе буколікі, восеньскія шматвобразныя клёны, пушыстыя зімовыя краявіды, вясняны водар чаромхі й бэзу – усё гэта ў чужыне, як той бальзам, будзе абмываць душу й даваць ёй вытрываласьць. Гэтыя вобразы аказаліся тэй скалой, на якой апіралася вера, і тым магнітам, які трымаў жаданьне вярнуцца да родныя зямлі, да сваіх вытокаў.

Разам з вобразамі інтымна блізкага наваколья, у прасторнай зоне фантазіі, узбуджанай чытаньнем кніжак ды слуханьнем гутарак старэйшых, ляжаў таямнічы й далёкі ўяўны сьвет. Дзівосныя краіны паўставалі са знаёмства з заморскімі зьвярамі, намалёванымі на абгортках купленых шакаладзінак. Цэлыя гарады й палацы праглядалі заманліва праз прызму калярных паштовых марак. Іх я выпрошваў у маламантаў, студэнтаў вышэйшае гэбрайскае школы ў Міры (у якую праяжджалі вучыцца з цэлага сьвету), калі хадзіў на пошту па дзедаву газэту „Сёгодня”, што прыходзіла з Варшавы. На тых шматколерных паштовых марках захаплялі назовы краінаў і фантастычныя малюнкi. Гэта былі запраўдныя вокны на загадкавыя далячыні.

Але цяпер ехаў я ў гэты няведаны сьвет бязь ніякага захапленьня. Над усім панавала нейкае прытупленае адчуваньне, што нешта грунтоўна мяняецца ў жыцьці. Вастрэня пачуцьцяў была прытуплена перажытымі жахамі вайны: вобразамі вісельняў, блескам начных так званых сьвечак з савецкіх самалётаў ды завываньнем бомбаў. Поўнае ўсьведамленьне й адчуваньне ўсяго, што дзеелася, прыйдзе пазьней. Цяпер жа ў чадзе вайны й гарачцы эвакуацыі разуменьне таго, што адбывалася, было звужаным да асноўнай неабходнасьці – ухіліцца ад гібелі, якая насоўвалася з усходу.

Цягнік рухаўся на захад памалу, баючыся, відаць, партызанскіх мінаў на сваім шляху. У новых краявідах ня бачылася нічога надзвычайнага — нейкае драбнальсьце, кустоўе, прыціснутыя да зямлі хаціны. Ніякага экстазу ці прыўзьнятасьці.

Неспакойная душа адмаўлялася ўспрымаць з энтузіязмам нябачаныя дасюль далягляды. Бо ж пакідаліся за сабой усе крыінцы духовага набытку, усё, чым дасюль жылося, чым былі напоўненыя сьведамасьць і сэрца.

У Нямецчыне: будзем „баракі”, вывучаем зэніткі

У Нямецчыне нас спачатку выкарыстоўвалі на будаваньні з сухастою ў пазагародніх зонах гораду Брэслава (сучасны польскі Ёроцлаў) „баракі” – пазьбіваньня цьвікамі жэрдкі на нізкіх калках з уплеценымі ў іх сухімі га-лінкамі. Немцы падпальвалі іх у часе начных налётаў амэрыканскай авія-цыі, каб адвесьці самалёты ад гораду. У далейшым нас крыху абвучвалі абыходзіцца з зэніткамі й супрацьтанкавай зброяй, перакідалі з аднае вайсковае адзінкі ў другую. У кожным новым месцы мы, група беларускіх юнакоў, казалі, што зэнітак яшчэ ня вывучылі – у хаосе вайны можна было прыкідвацца такімі непадрыхтаванымі – і азнаямленьне са зброяй пачы-налася ад азоў. Некаторым з хлапцоў надта цяжка давалася вымаўленьне нямецкага слова Rohrförhohlfeder (проціадкатная пружына). І мы заўсёды строілі жарты з гэтага. „Федзя, ану скажы: ‘Рольфорголь фэдэр’...” Федзя, хочучы паказацца, прабаваў, але ягоны язык катэгарычна адмаўляўся слу-хацца.

Урэшце, недзе зь месяц да капітуляцыі, немцы згадзіліся адаслаць нас, некалькі дзесяткаў такіх „памочнікаў”, у дывізію „Беларусь”. Сталася гэта ў выніку дамаганьняў Беларускай Цэнтральнай Рады, якая не хацела да-пусьціць уключэньня нас у рады Расейскай Вызвольнай Арміі (РОА), чаго хацела ейнае кіраўніцтва. І вось мы, дывізія „Беларусь”, пад камандавань-нем палкоўніка Францішка Кушала, блудзілі ў часе агоніі Трэцяга Райху па чэхаславацкай тэрыторыі на ўзьмежжы з Баварыяй. Наш камандзір вычэк-ваў магчымасьці перайсьці на бок амэрыканцаў. Гэта яму нарэшце ўда-лося. Дамовіўшыся з расейскім генэралам Мальцавым, які камандаваў палком РОА, Кушаль здолеў вывесці сваю дывізію з-пад пагрозы захопу яе савецкай арміяй. У канцы красавіка 1945 г. мы перайшлі на амэрыканскі бок каля баварскага мястэчка Кам (Cham). За вывад дывізіі зь небясьпека Старшыня Рады БНР Мікола Абрамчык надаў пасля палкоўніку Кушалу рангу генэрала.

Амэрыканскі палон

Прабыўшы 10 месяцаў у нямецкім войску, мы з Вадзімам пачалі 13-ме-сячны палон у амэрыканцаў. З тыдзень часу нас трымалі на адкрытым полі каля Каму. Разам з намі й уласаўцамі была там таксама нейкая вугорская вайсковая адзінка. Ночы стаялі яшчэ халодныя, і вугорцы, у якіх былі ла-паткі, дагадваліся выкопваць у часе дня няглыбокія пляскатыя ямкі, у якіх ня так даймаў начны холад. Пад вечар, бывала, паўставалі задзіркі, на-ўмысна пачатыя нашымі ці ўласаўцамі, з аднаго боку, ды вугорцамі. І як толькі ўспыхвала бойка, раздаваўся кліч „рускага б’юць”, і ўсе гуртам, і

нашы і ўласаўцы, кідаліся на вугорцаў, выганялі іх зь іхных ямак ды ўмошчваліся там самі нанач. „Выгнанцы” назаўтра капалі новыя ямки, і эпізод з бойкай і клічам „рускага б’юць” паўтараўся. Вугорцаў хутка некуды забралі, а нас, жаўнераў дывізіі „Беларусь” ды ўласаўцаў перакінулі ў лягер ваеннапалонных у Рэгенсбургу. Там, седзячы за дротам у балоце, мы зь Дзімам упярышыню даведаліся, што гэта – сапраўдная смага (без вады пасля салёнае кансэрвы); атрымалі некалькі разоў ад сваіх амэрыканскіх ахоўнікаў па сьпіне дошкаю: трэба было прабягаць паміж радоў скрынак з кансэрвамі, хапаць працягнутую табе амэрыканцам банку й тут жа ад другога атрымліваць удар дошкаю па сьпіне. Гэтак разраджалася напружаньне ў пераможцаў, якое накіпілася за гады вайны.

Прасядзеўшы ў загарадзі тыдняў два, мы былі перавезеныя пад баварскі гарадок Плятлінг. Там на голым полі паўстаў, пабудаваны нашымі рукамі, цэлы барачны пасёлак, агароджаны калючым дротам і вышкамі, у якім мы прабывалі аж да канца травеня 1946 году. Адтуль нас вывозілі на розныя работы, патрэбныя акупацыйнай уладзе.

У Плятлінгу недзе на пачатку 1946 г. ўсе палонныя прайшлі праз амэрыканска-савецкі ваенны трыбунал. Мэтай яго было ўстанавіць, хто быў да вайны савецкім грамадзянінам і дзеля гэтага падпадаў пад дэпартацыю ў Савецкі Саюз. Нас з Вадзімам, як і шмат іншых беларусаў з Заходняй Беларусі, уратаваў ад такога ліха факт, што мы нарадзіліся пад Польшчай, а значыцца на нас не распаўсюджвалася дамоўленасьць заходніх аліянтаў са Сталінам аб выдачы яму савецкіх грамадзянаў. Вынікам трыбуналу сталася тое, што ўсе ваеннапалонныя, якія паходзілі з савецкай тэрыторыі ў межах да 17 верасьня 1939 г., былі сілаю дэпартаваныя.

Аднае марознае раніцы 1946 г. ўсіх нас гвалтам выгналі з баракаў на двор і падзялілі на дзьве групы – адных направа, другіх налева. Першых пасадзілі на грузавікі і – на чыгуначную станцыю ў Плятлінг. Там іх чакалі таварныя вагоны з канваірамі. І, як расказвалі пасля, там жа адбываліся трагічныя сцэны супраціву, уключна з самагубствамі.

Трапілі ў гэтую катэгорыю, праўда, ня ўсе былыя савецкія грамадзяне. Некаторым хапіла празорлівасьці, ці проста шчасьлівага выпадку, прызнацца на трыбунале, што яны былі рэпрэсаваныя. Іх пакінулі. Але такіх, відаць, было ня шмат – далёка ня ўсе прызнаваліся, бо ня ведалі, што лепш: быць уваччу амэрыканцаў, саюзнікаў Сталіна, ворагам камуністычнага рэжыму ці ляяльным савецкім грамадзянінам. Уратаваліся ад дэпартацыі таксама тыя, хто на чыгуначнай станцыі ў Плятлінгу параніў сябе ў спробе самагубства. У ліку такіх былі й нашыя суродзічы з Усходняй Беларусі.

Рэгенсбург: беларускі лягер ДыПі

У канцы травеня 1946 г. мы з Вадзімам Сурком, а таксама трох слонімскіх сяброў, выпушчаныя з палону, прыехалі цягніком у баварскі горад Рэгенсбург — у той самы, адкуль у красавіку папярэдняга году нас вывезлі ў Плятлінг. Выпускаючы з палону, амэрыканцы далі нам права на дармовы праезд цягніком да любога пункту ў амэрыканскай зоне Нямеччыны. Мы выбралі Рэгенсбург, бо чулі, што там арганізаваўся беларускі лягер ДыПі, г. зн. лягер для „перамешчаных асобаў” (Displaced Persons), інакш кажучы, палітычных уцекачоў.

Прыехалі. На ўкраіне гораду пабачылі некалькі трохпавярховых будынкаў заселеных беларусамі. Гэта была частка пасёлку імя Гангофэра (Ludwig von Ganghofer — нямецкі пісьменьнік). Тут жыло каля 400 беларусаў: сем’і зь дзецьмі, самотныя, старыя й маладыя. Пераважная большыя зь іх — цывільныя людзі, што эвакуаваліся зь Беларусі перад надыходам савецкіх войскаў.

На працягу некалькіх месяцаў пасья заканчэньня вайны беларускія ўцекачы ў Нямеччыне здолелі арганізавацца й наладзіць свой быт. Людзі былі радыя, што скончыўся нарэшце ваенны кашмар, начныя бамбэжкі, прогаладзь ды зьдзек над імі прадстаўнікоў „вышэйшай расы”. У лягерах для „перамешчаных асобаў”, якія адмовіліся перамяшчацца назад у краіну ГУЛАГу, шырокай ракою паплыло, пад апекаю новае ўлады й з матарыяльнай дапамогаю дабрачынных арганізацыяў, грамадзкае, рэлігійнае й палітычнае жыцьцё. Гэта можна пабачыць на прыкладзе беларускага лягеру ў Рэгенсбургу. Выдаваны ў пасёлку Гангофэра пад рэдакцыяй пісьменьніка Юркі Віцьбіча часопіс „Зьвіняць званы Сьвятой Сафіі” (№1, люты 1946) даў панараму беларускага жыцьця ў рэгенсбургскім пасёлку:

- Мясцовае беларускае селішча УНППА /United Nations Relief and Rehabilitation Administration = Адміністрацыя ААН для Дапамогі й Адбудовы/налічвае каля 400 чалавек. На чале стаіць Беларускі Пасялковы Камітэт.
- Працуе пачатковая школа й зь 10 сьнежня мінулага году адчынена Беларуская гімназія (7 клясаў). Адчыненне матуральных курсаў залежыць толькі ад наплыву кандыдатаў, якімі могуць быць асобы ад 18 да 45-гадовага ўзросту ўключна.
- Існуе народны ўнівэрсытэт для дарослых.
- Кожную нядзелю чытаюцца рэфэраты, пераважна на гістарычныя тэмы.

- Закончылі сваю працу шофэрскія курсы.
- Уся моладзь селішча аб'яднана ў Арганізацыю Беларускіх Скаўтаў, якія маюць сваю нацыянальную вопратку. Мясцовыя скаўты вельмі ўдала выступілі з собскай праграмай на рэгенсбургскім народным скаўцкім вечары.
- Перад Калядамі адбыўся ў гарадскім тэатры міжнародны дзіцячы вечар, на якім нашыя дзеці мелі вялізны поспех, выканаўшы „Лявоніху”.
- Выключны поспех мела Беларуская Эстрадная труппа з Амбэргу, якая дала тры паказы: 19, 20 й 21 студзеня. Яна належным чынам рэпрэзэнтавала наша нацыянальнае мастацтва сярод іншых нацыянальнасьцяў гораду.
- Ужо два месяцы вядзе сваю працу беларускі хор (пад кіраўніцтвам кампазытара Міколы Равенскага), які падзяляецца на царкоўны й сьвецкі.
- У горадзе Рэгенсбургу працуе Беларускі Акруговы Камітэт на акругу Рэгенсбург, Ніжняя Баварыя й Верхні Пфальц.

Адным з галоўных актаў грамадзкай ініцыятывы ў Рэгенсбургу сталася арганізацыя царкоўнага прыходу й пабудова сваяе сьвятыні. Пабудаваная ў 1946 г. рэгенсбургская драўляная царква ймя сьв. Еўфрасіньні Полацкай (будынак, на жаль, не захаваўся) – першая сьвятыня беларускае паваяннае эміграцыі. Пабудова гэтая ня толькі зьняпраўдзіла штамп савецкай прапаганды аб бязбожжы нашага народу, але й засьведчыла глыбокае разуменьне лідэрамі дыяспары й шырокім грамадствам важнае ролі, якую выконвае свая царква ў арганізацыйным існаваньні замежных беларусаў. Усе далейшыя дзесяцігодзьдзі паказалі, што царкоўныя прыходы аказаліся найбольш трывалай базай ня толькі рэлігійнага, але й грамадзка-культурнага жыцця.

Царква
сьв. Еўфрасіньні
Полацкай
у Рэгенсбургу.
Перад ёй
– настаяцель
а. Мікалай
Ляпіцкі й сябры
будаўлянага
камітэту.
Лета 1946 г.

Рэгенсбургская Сьвятаеўфрасіньнеўская царква красамоўна прадэманстравала і рэлігійныя пачуцьці грамады, і ейны арганізацыйны энтузіязм. Часопіс „Зьвіняць званы Сьвятой Сафіі” пісаў (№4, травень 1946):

Трэба адзначыць, што вернікі ня толькі злажылі ахвяру ў грошак, але й сваёй працай прычыніліся да таго, што на працягу 4-х тыдняў царква была гатова. (...) Вялікдзень беларусы спаткалі ў сваёй сьвятыні. У Вялікі Чацьвер была ўрачыста асьвечана новапаўстаўшая сьвятыня беларускім япіскапам Афанасіем. Радаснае й вялікае сьвята рэгенсбургскія беларусы спатыкалі на Ўсяночнай гарачымі словамі: ‘Хрыстос Уваскрос’, пераносячыся думкамі й гэтым прывітаньнем да далёкае Бацькаўшчыны. Іхнія думкі зьліліся разам у супольную просьбу перад Пасадам Усемагутнага аб адраджэньні нашае Маці-Беларусі”.

Прыбыўшы ў Рэгенсбург з Плятлінгу, мы ўсьцешыліся, калі даведаліся, што старшынём беларускага лягеру быў ніхто іншы, як наш былы камандзір палкоўнік Францішак Кушаль. У палоне ён прабыў толькі да лета 1945 году. Я пайшоў да яго адрапартавацца. Сказаў, што нас пяцёх ягоных былых жаўнераў, выпушчаных з палону, прыехалі сюды з думкай далучыцца да лягеру. Але ніякага абяцаньня, што ён нам дапаможа, ад яго не атрымаў. Відаць, ён не адчуваўся дастаткова ўладным.

У Рэгенсбург беларусы зьяжджаліся з розных канцоў разгромленае Нямеччыны. Янка Жучка, субрат па Дванаццатцы, расказвае, адкуль і як ён з сябрамі трапіў туды.

На пачатку жніўня 1945 г. сямёра нас, беларускіх юнакоў, выпадкова апынуліся ў маленькім беларускім лягерчыку ДыПі, які знаходзіўся ў мястэчку Рынгзэе на ўскраіне гораду Інгальштадту на поўдні Нямеччыны. Лягерчык той быў часткаю вялікага ўкраінскага лягеру перамешчаных асобаў. Выпадковасьць нашага туды прыбыцьця палягала на тым, што, валочачыся па разьбітым горадзе, галодныя й бязь ніякае надзеі на сталы прыпынак, раптам напаткалі чалавека, які зацікавіўся нашай беларускай гутаркай. Даведаўшыся крыху пра нас, ён запрапанаваў нам далучыцца да вышэй ўспомненага лягерчыку, дырэктарам якога ён быў. Мы так і зрабілі.

Лягерчык наш доўга не паіснаваў, адтуль нас перавялі ў нейкі іншы, у якім былі людзі розных нацыянальнасьцяў, асабліва каўказцы. Тут мы даведаліся пра йснаваньне вялікага й добра арганізаванага беларускага лягеру ў Рэгенсбургу, які знаходзіўся нейкіх 80 кілямэтраў на поўнач ад Інгальштадту. Чатырох нас з нашае сямёркі, у тым ліку трох сяброў будучае Дванаццаткі (я, Павал Урбан і Васіль Шчэцька), пастанавілі зрабіць разьведку, каб паспрабаваць далучыцца да таго лягеру.

Восемдзесят кілямэтраў – адлегласць на сянняшні час невялікая, але тады, пасля вайны, у поўнасьцю зруйнаванай Нямецчыне, грамадзкі транспарт быў больш як кульгавы. Але ж, маючы мэту й вялікае жаданьне, мы да Рэгенсбургу дабраліся, хоць паездка нашая трывала два дні. Там існаваў Беларускі Нацыянальны Камітэт (БНК), старшынём якога быў сп. Міхась Міцкевіч, родны брат нашага слаўтага Якуба Коласа. Дзядзька Міхась нас вельмі ветліва прыняў, выслухаў нашыя жаданьні далучыцца да тутэйшага беларускага лягеру і, у сваю чаргу, распытваўся пра нас. Яго вельмі цікавіла, якую мы маем асвету, у якіх школах вучыліся, якія клясы паканчалі й г.д. Заўважыўшы нашае здзіўленьне, ён нам патлумачыў, што ў лягеры плянуецца адкрыцьцё беларускай гімназіі й падбіраюцца кандыдаты на вучняў будучых клясаў. Пасля нашых кароткіх адказаў ён сказаў нам, што Васіль і я падыходзім у сёмую клясу, а Паўлюк – у шостую. Ён даў нам пасьведчаньні БНК і прапанаваў хутка прыяжджаць, бо пад канец году мелі пачацца заняткі. Пасьведчаньні БНК былі для нас залатымі дакумэнтамі, бо іншых мы ня мелі. Яны нам дазвалялі праходзіць розныя вайсковыя кантролі. Пад канец 1945 г., перад самымі Калядамі, мы прыбылі ў Рэгенсбург у беларускі лягер і амаль адразу ж пайшлі на заняткі ў гімназію.

Набыцьё новых прозьвішчаў

Нам з Вадзімам Сурком, нядаўным ваеннапалонным, далучыцца да беларускай грамады ў Рэгенсбургу было ня гэтак проста. Паўстала праблема з прапіскай. На аснове той „адпускнуа граматы”, зь якою мы выйшлі з Плятлінгу, атрымаць статус ДыПі аказалася немагчымым. Мы з Вадзімам і нашы слонімскія сябры — Коля Корп, Лёва Бароўскі й Фэлікс Вільчынскі — гатовыя былі ўжо запісацца на працу ў Марока, пра якую пашыралася інфармацыя. Трох слонімбаў у тое Марока й паехалі. Праўда, усе яны пасля адбыцьця кантракту паперабіраліся — Бароўскі зь Вільчынскім у Злучаныя Штаты, а Корп у Канаду. А нам з Вадзімам пашанцавала ў Рэгенсбургу. У лягернай радзе быў знаёмы нам з Баранавічаў сп. Хведар Шыбут, які эвакуаваўся ў Нямецчыну зь сям’ёй. Даведаўшыся пра наш „мараканскі” праект, ён з абурэньнем асудзіў бяздушнасьць лягернага кіраўніцтва ды неўзабаве знайшоў спосаб прапісаць нас. Але з новымі дакумэнтамі й пад іншымі прозьвішчамі.

У разбуранай павеннай Нямецчыне было поўна людзей, дакумэнты якіх ці то пагарэлі ці пагубляліся, і патрэбу ў новых пасьведчаньнях асобы чыноўнікі ў афіцыйных месцах добра разумелі. У маім выпадку справа аблягчылася тым, што ў беларускім пасёлку Гангофэра быў прапісаны, але некуды выехаў, нейкі Ян Запруднік родам зь Вільні. Ягонае месца ў лягеры

я й „заяў”, дастаўшы адпаведныя спраўкі пра „страту” ранейшых дакумэнтаў. Запруднік той быў 1920 г. нараджэньня, так што мне давалося „пастарэць” на шэсьць гадоў. У 1963 г., прыймаючы амэрыканскае грамадзянства, я мусіў падаць праўдзівую дату народзінаў (9 жнівеня 1926 г.), але скарыстаў з права пакінуць за сабой новае прозьвішча. Я не хацеў выстаўляць радню ў Беларусі на магчымы перасьлед. Прозьвішчы, праўда, мянялі ня ўсе. Некаторыя ўцекачы не адчувалі такой патрэбы, бо павыяжджалі цэлымі сем’ямі, не пакінуўшы дома блізкіх родных. Але ў мяне ўдома засталіся бацькі, брат, цёткі, дваюрадыя браты й сёстры. Тады я йшчэ ня ведаў, што бацька, з хранічна хворым жыватам, загінуў у 1944 г. на фронце, капаючы акопы недзе пад Ваўкавыскам. Пасьля, аднак, я ці раз пераконваўся, што зрабіў правільна, пераўвасобіўшыся зь Вільчыцкага ў Запрудніка.

Вадзім Сурко стаўся Ўладзімерам Цьвіркам са сваёй праўдзівай датай народзінаў (2 студзеня 1928 г.).

Уцёкі ад савецкай рэпатрыяцыйнай камісіі

Хутка мы пабачылі, што новыя прозьвішчы могуць быць нам заслонаю ад нечаканых пагрозаў. У горад прыбыла савецкая рэпатрыяцыйная камісія. Амэрыканцы, нядаўныя саюзьнікі Масквы ў вайне з фашысцкай Нямецчынай, давалі магчымасьць чэкістам вышукаваць былых савецкіх грамадзянаў, кандыдатаў на вяртаньне. Маглі саветчыкі й схопіць якога-небудзь „ваеннага злачынца”, а можа й каторага з нас — у страху вочы вялікія. Вестка пра няпрошаных наведнікаў пяруном праляцела праз увесь Рэгенсбург, у якім, апрача беларускіх уцекачоў, было ці мала такіх жа перасяленцаў зь іншых краінаў Усходняй Эўропы. Людзі насцьцярожыліся, узбударажыліся. У знак пратэсту прайшла вялікая супольная дэманстрацыя са сьвятарамі й харугвам!

Мы з Вадзімам і яшчэ некалькі хлапцоў, баючыся, што былых ваеннапалонных могуць выдаць, адразу ж рванулі за горад на Дунай, падалей ад ліха. Дзень быў цёплы, сонечны. Правялі яго даволі прыемна ў плаваньні ды пераплаваньні на другі бераг быстрацечнае ракі. Пад вечар, калі пачамнела ўжо, насцьцярожаныя вярнуліся ў пасёлак, каб даведацца, што ўсё абыйшлося спакойна. Тады ж, як пасьля расказваў знаёмым Антон Адамовіч, які быў таксама жыхарам беларускага лягеру, адбылася ў яго сустрэча з Максімам Лужанінам. Лужанін езьдзіў разам з рэпатрыяцыйнай камісіяй і ў гутарцы з Адамовічам даў зразумець свайму колішняму субрату па літаратурнай арганізацыі „Ўзвышша”, што на Бацькаўшчыну лепш не вяртацца. Як ведама, тым, хто вярнуўся, давалося дорага заплаціць за сваю памылку. Пра гэту пасьля стала шырока ведама. У газэце „Голас Радзімы” (15.X.1998) Мікалай Бандарэнка ў артыкуле „Вяртаньне дадому” пісаў:

У англійскай, французскай і амэрыканскай акупацыйных зонах /Нямеччыны/ былі створаны лягеры для перамешчаных асоб, у тым ліку і беларускія, якія арганізоўвалі нацыянальнае, культурна-грамадзкае жыццё суродзічаў. Савецкія рэпатрыяцыйныя камісіі наведвалі іх, прымушаючы людзей да вяртаньня ў СССР, бо саюзьнікі ў адпаведнасьці з дамоўленасьцямі на Ялцінскай канфэрэнцыі 1945 г. падтрымлівалі прымусовую рэпатрыяцыю (аж да 1947 г.). Па звестках Беларускага Нацыянальнага Камітэту (у Заходняй Германіі) 75-100 тысяч беларусаў не жадалі вяртацца ў СССР па розных прычынах.

Да сакавіка 1946 г., калі ў асноўным рэпатрыяцыя была завершана, у БССР вярнуліся звыш 520 тысяч беларусаў. Практычна ўсе яны ў той ці іншай форме зьведалі недавер уладаў да іх, а рэпатрыянт-афіцэры (за нязначным выключэньнем) пасля фільтрацыйных лягераў трапілі ў сыстэму ГУЛАГу ці спэцпасьленьне.

У пасёлку Гангофэра было шмат маладых беларусаў. Шляхі некаторых зь іх з Бацькаўшчыны ў Нямеччыну былі падобныя да нашага з Вадзімам. У нас хутка завязаліся знаёмствы, зьявіліся новыя сябры, а сярод іх і буду-

ф2-3 (4а)

Пачынальнікі беларускага скаўтынгу на Захадзе, у тым ліку чатырох сяброў будучай Дванаццаткі (Алесь Бута, Леанід Карась, Янка Жучка й Паўлюк Урбан). Рэгенсбург, вясна 1946 г.

ф2-4 (5)

Удзельнікі купальскага свята ў Рэгенсбургу (лета 1946г.); пасярэдзіне (направа ад гармоніка) – кампазытар і хормайстар Мікола Равенскі.

ф2-5 (6)

Удзельнікі п'есы „У купальскую ноч” Аўгена Кавалейскага (аўтар п'есы — пасярэдзіне ў верхнім радзе). Рэгенсбург, лета 1946 г.

чья субраты па Дванаццатцы: Васіль Шчэцька, Янка Жучка, Паўлюк Урбан, Леанід Карась ды Алесь Марговіч. Разгаварыўшыся са Шчэцькам, мы хутка ўстанавілі, што ў Баранавічах былі зь ім свайго роду „суседзямі”, бо ягоная мэдычная школа знаходзілася па другім баку плоту, які стаяў паміж маёй найманай кватэрай на Шасэйнай вуліцы й ягонай школай. Я мог нават бачыць, як іхны настаўнік а. Леў Гарошка заганяў вучняў з панадворку на заняткі ў будынак. Сьцежкі-дарожкі лёсу, куды яны толькі не заводзяць?..

Тымчасам увагу нашу занялі скаўтынг, спорт, вечарынкi ды зьведваньне старажытнага, ашчаджанага вайной, багатага на гісторыю й архітэктурку Рэгенсбургу. У лягеры мы былі занятыя ў скаўцкіх гуртках, рыхтавалі мастацкія праграмы для ўдзелу ў міжнацыянальных сустрэчах, выяжджлі ў скаўцкі летнік, гралі ў валеябола, займаліся спортам, рознымі гульнямі ды спаборніцтвамі. Засталося моцна ў памяці сьвяткаваньне Купальля з тэатральным паказам п’есы Аўгена Кавалеўскага „У купальскую ноч”. Паставілі яе артысты тэатру „Жыве Беларусь!” Паміж хлапцамі й дзяўчатамі завязваліся флірты, раманы, узыходзілі першыя парасткі каханьня, што ў некаторых выпадках вырасьлі ў сужэньствы.

3 Рэгенсбургу ў Міхэльсдорф

Недзе пад канец ліпеня 1946 г. ўсю беларускую грамаду, што разьмясьцілася ў пасёлку Гангофэра, перавезьлі з Рэгенсбургу ў барачны лягер каля вёсачкі Міхэльсдорф. Знаходзілася яна кілямэтраў два ад таго сама мястэчка Кам, дзе 14 месяцаў перад тым мы з Вадзімам пачалі свой амэрыканскі палон. Цікава, як часамі доля водзіць чалавека кругам па тых самых мясьцінах: Кам – Рэгенсбург, Рэгенсбург – Кам.

Міхэльсдорфскі лягер, у якім мы пражылі паўтара году, набыў характар сапраўднага беларускага пасёлку. Разьмешчаныя на ўскраіне былога аэрадрому, каля дзесятка баракаў стаялі воддаль ад усякіх пасяленьняў. З аднаго боку віднеўся невялікі лясок, з другога, у кірунку мястэчка Кам, за шырокім лугам прапывала даволі энэргічная рэчка Рэген, якая дала назой Рэгенсбургу. Вечарамі Рэген быў паўнаводны, бо недзе вышэй па цячэньні адкрываліся шлюзы. Да яго мы часта хадзілі чарадой, часамі разам зь дзяўчатамі, плаваць і ныраць, разагнаўшыся з травянога берагу. Над ёю церпяліва прастойвалі свой час рыбакі Юрка Харытончык, Іван Муха ды іншыя заўзятары рыбалоўлі.

У лягеры, як тая вада ў Рэгене, цякло грамадзкае жыцьцё: актор Аўген Кавалеўскі арганізаваў тэатральную студыю; працавалі шофэрскія курсы, якія вёў Іван Нядзьвіга; ладзіліся канцэрты й тэатральныя паказы пад кіраўніцтвам кампазытара Міколы Куліковіча; чыталі даклады на палітычныя й гістарычныя тэмы Аўген Каханоўскі, Станіслаў Станкевіч, Антон Ада-

мовіч (усе тры — выкладчыкі гімназіі); ну, і, бясспрэчна, адбываліся вечарынкi, на якіх самым папулярным танцам была заліхвацкая полька-трасуха. Адночы прыехаў з канцэртаў беларускі студэнцкі хор з Марбургу пад кіраўніцтвам Юркі Мазуры. Хор пакінуў па сабе незабыўнае ўражаньне. Засела глыбока ў душы мэлёдыя Юркі Мазуры на словы Натальлі Арсеньневай: „Варта жыць, варта вечна чагось дамагацца, чуцца часткай краіны малой, а жывой...” Як гэта хораша ўпісвалася ў наш энтузіястычны настрой напярэдадні новага этапу жыцця!..

Алесь Марговіч (зьлева) і Алесь Бута за працай у сваім выдавецтве „Крыніца”. Міхэльсдорф, лета 1947 г.

ф2-6 (7)

Цэлая грамада нас, хлацоў, жыла ў „бурсе” — адным вялікім пакоі, у якім супраць дзвюх сьценаў высіліся двухпавярховыя ложка, а пасярэдзіне стаялі адно стол ды пара крэслаў. Жыхароў у бурсе была цэлая брыгада: з аднаго канца — Міхась Белямук, Міхась Вострыкаў, Алэг Дубяга, Аўген Кабяка, Хведар Пагуда, Міхась Каранеўскі, Леанід Карась, Алесь Бута, Сяргей Карніловіч, Вячка Станкевіч, а з другога — Янка Жучка, Сьцяпан Кісель, Паўлюк Урбан, Васіль Шчэцька ды мы з Валодзем Цьвіркам. Кароткі час жыхарамі бурсы былі нашыя настаўнікі Мікалай Перагуд-Рагажэцкі й Міхась Міцкевіч.

У нашым маладым веку галоўнае месца ў сьведамасьці займала яда. Адсюль узятая й мянушка, якой мы ахрысьцілі сябе — „Галодная брація”. Два разы на тыдзень мы даставалі па поўбаханкі беллага хлеба й крыху

масла. Ніколі ў жыцці мне нічога не смакавала больш, як той пульхны пахкі сьвежы хлеб з маслам. Пасьля атрымання яго ён вобміргам знікаў у нашых поўгалодных вантрабах. Дапамагаў нам зьбіваць прогаладзь лягерны кухар і наш шчыры сымпатык дабрадушны спадар Уладзімір Санько, а таксама загадчык сталоўкі Сяргей Розмысл. Час ад часу Санько даваў нам магчымасьць прынесці ад яго ядро гарохавага супу. Зь ядра таго, густа яго абступіўшы, мы чэрпалі зялёную жыжу кожны сваёй лыжкай, спаборнічаючы ў вылоўліванні скварачнае смакаты. У лоўлі гэтай найлепш спраўляўся непасьпешлівы Васіль Шчэцька, спакойная натура якога дазваляла яму выводзіць лыжку з глыбіняў павальней за іншых, не выганяючы

ф2-7
(8)

Частка жыхароў міхэльсдорфскай бурсы: (верхні рад, зьлева) Паўлюк Урбан, Васіль Шчэцька, Янка Запрудік, Алесь Бута; (унізе) Уладзімер Цьвірка, Сьцяпан Кісель, Янка Жучка. Сьнежань 1946 г.

зь яе зачэрпнутых скварак. У пакоі было часта весела ад гаманы, жартаў ды ўзаемных шпілек. Неўзабаве мы заўважылі, што чым галаднейшыя мы былі, тым больш хахаталі. А цішыня прыходзіла тады, калі жываты былі поўныя.

У бурсе заціскаліся вузлы сяброўства, узаемнага разуменьня й сьветагляднага аднадумства, якія засталіся ў пераважнай бальшыні з нас на ўсе далейшыя гады.

У Міхэльсдорфе бурлілі палітычна-ідэйныя спрэчкі сярод старэйшых. Спачаліся-змагаліся міжсобку г. зв. крывічы й зарубежнікі. Раскол меў нацыянальна-рэлігійную падкладку, а таксама тактычныя разыходжаньні

Міхэльсдорф. Бурса – пакой „Галоднай браціі”. Сустрэча Новага 1947 г.

ф2-16
(9)

паміж прыхільнікамі Рады Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР) на чале зь Міколам Абрамчыкам ды Беларускай Цэнтральнай Радай (БЦР) на чале з Радаславам Астроўскім. Мы тады былі замаладыя, каб актыўнічаць у спрэчках, але даволі сфармаваныя, каб стаць пераважна на бок „крывічоў”, да ліку якіх належала большыня нашых настаўнікаў. Ад некаторых з нас, вучняў апошняе клясы гімназіі, настаўнік беларускае мовы Аўген Каханоўскі, які быў пэўны час прэм’ерам ураду БНР, атрымаў згоду далучыцца да ягонае Беларускае Нацыянал-Дэмакратычнае Партыі. Належаньне да яе, праўда, засталася намінальным – ніякай партыйнай дзейнасьці мы не праводзілі, бо былі занятыя спачатку скаўтынгам, а пасля выезду ў Вялікабрытанію – выдаваньнем часопісу „Наперад!” ды надзённымі грамадзкімі справамі.

Вучоба ў гімназіі

Амаль усе мы, сябры будучай Дванаццаткі, наведвалі Беларускаю гімназію імя Янкі Купалы. Гісторыя гэтай унікальнай вучэльні добра апісаная ў манаграфіі Яна Максімука „Беларуская гімназія імя Янкі Купалы ў Заходняй Нямецчыне. 1945—1950” (выданьне Беларускага Інстытуту Навукі й Мастацтва. Нью-Ёрк – Беласток, 1994. 224 ст.). Усе мы таксама належалі да скаўтыngu. Час вольны ад школьных заняткаў праводзілі ў скаўцкай

ф2-8
(10)

Штандаровы штандару „Баварыя” Алесь Бута перад строем Першага Скайцакага Сьцягу. Сьцяжная варта (зьлева): Людміла Харытончык, Васіль Шчэцка й Валя Вайцяхойская. Міхэльсдорф, люты 1947 г.

ф2-9
(11)

Міхэльсдорф, Вялікдзень 1947 г. Братаньне пакаленьняў у імя пераемнасці.

дзеінасьці ды асабліва ў спорце. У Міхэльсдорфе дзейнічалі футбольныя й валебольныя каманды, гімнастычная група. Праводзіліся ранішнія заняткі гімнастыкай для ўсіх скаўтаў і скаўтак. Штодня недзе каля гадзіны шостаі раніцы гук трубы на ўвесь лягер склікаў чалавек пад 60 на пляц на фіззарадку. Сп. Іван Муха, настаўнік фізкультуры, арганізаваў групу гімнастаў (Косьцік Вайцяхоўскі, Вітаўт Кіпель, Паўлюк Урбан, Слаўка Самохін і я), якая „будавала піраміды”.

Адным з найпрямнейшых мамэнтаў былі перадвячорныя выправы на Рэген, сьцюдзёная вада якога асьвяжала й дадала энэргіі. Час ад часу, калі дазваляла кішэня, хадзілі за два кілямэтры ў Кам у кіно на амэрыканскія фільмы, поўныя рамантыкі й прыгожых актрысаў.

У сьнежні 1946 г. адзначаліся першыя ўгодкі гімназіі ймя Янкі Купалы. Адбылася ўрачыстая акадэмія з канцэртамі. Наш драматычны гурток пад кіраўніцтвам выкладчыка лёгікі Гіпаліта Паланевіча паставіў камэдыю Крапіўніцкага „Па рэвізіі”. Выступіў школьны хор з патрыятычнымі песьнямі, дэкламатары чыталі вершы на беларускай, ангельскай, нямецкай і лацінскай мовах.

Настаўнік гімназіі Іван Муха (зьлева) і Алесь Бута (у скаўцкай уніформе) глядзяць на піраміды ў выкананьні сяброў гімнастычнага гуртка: Вітаўта Кіпеля й Кастуся Вайцяхоўскага („мост”) ды Янкі Запрудніка, Паўлюка Урбана й Слаўкі Самохіна (самы верхні). Міхэльсдорф, травень 1947 г.

ф2-10
(12)

ф2-11
(13)

Драматычны гурток гімназіі пад кіраўніцтвам настаўніка Гіпаліта Паланевіча (унізе зьлева). Удзельнікі п'есы Маркі Крыпійніцкага „Па рэвізіі”. У верхнім радзе (зьлева): Васіль Шчэцька, Янка Запруднік, Туся Куліковіч, Паўлюк Урбан; унізе: Тамара Карповіч і Ўладзімер Цьвірка. Міхэльсдорф, сьнежань 1946 г.

Засталіся ў памяці розныя эпизоды й уражаньні з гімназіяльнага жыцця. Памятаецца, як падчас лекцыі зь беларускай літаратуры, якую вёў Станіслаў Станкевіч сваім гучным голасам, адчыняліся са скрыпам дашчатыя дзьверы з суседняга пакою й выкладчык беларускае мовы Аўген Каханоўскі, высунуўшы галаву, прасіў: „Спадар Станкевіч, калі ласка, крышку цішэй”. Сп. Станкевіч уважваў просьбу калегі, але па кароткім часе вяртаўся да свайго грымлівага тону. Неўзабаве сцэна паўтаралася. І так разоў тры-чатыры на працягу лекцыі.

Памятаецца, зь якім захапленьнем настаўніца нямецкай літаратуры Іна Рытар (пазьней – жонка А. Каханоўскага) любіла расказваць, здраджваючы гэтым сваю жаночкасьць, пра вялікае каханьне вялікага Вольфганга Гётэ. Ах, як ён кахаў, ах, якія ў яго любоўныя вершы!

Памятаецца, як мэтадычна й даходліва ўкладаў у нашыя галовы вяду нямецкай мовы сп. Жорж Заруцкі, які да таго часу не настаўнічаў, а працаваў бухгалтарам. О, каб такім быў наш лацініст, а ранейшы адвакат сп. Мікола Кунцэвіч! Лаціну то ён ведаў, але з мэтодыкай у яго было слабавата, у выніку чаго пакутавалі і ён, і мы. Мёртвая лаціна выглядала нам яшчэ мярцьвейшаю, хоць пасья ў жыцьці прыдавалася ці раз тое, што засталася ў памяці.

Прыгадваецца суровая постаць выдатнага выкладчыка матэматыкі Мячыслава Рагажэцкага (Перагуда), нашага з Вадзімам настаўніка яшчэ з баранавіцкае гандлёвае школы, перакананага атэіста (як я ад яго даведаўся пра гэта шмат пазней).

Быў нашым выкладчыкам ангельскае мовы й наш з Вадзімам знаёмы з амэрыканскага палону Мікалай Сіцько. У часе палону ён удасканалваў сваю веду ангельскае мовы, набытую яшчэ ў Рызе, адкуль быў родам, выконваючы ў Плятлінгу ролю перакладчыка. Мы яго ведалі там як Дзюніка — ад дадзенае яму амэрыканцамі мянушкі „Джуньёр”.

У гімназіі працаваў літаратурны гурток пад кіраўніцтвам настаўніка беларускай мовы Аўгена Каханюскага. Гурткоўцы выдалі адзін нумар часопісу „У выраі” (у гімназіі нас навучылі казаць не „часопіс”, а „часапіс”, з націскам на першым складзе). Вокладку да яго нарысаваў настаўнік маляваньня Мікола Кругловіч – ключ гусей над беларускім краявідам. У нумары ўзялі ўдзел як аўтары будучыя дванацаткаўцы й супрацоўнікі „Напераду”: Алесь Бута, Леанід Карась, Янка Запруднік (Сяргей Ясень), Васіль Шчэцька (М. Багун), Уладзімер Цьвірка (Архіп Папліска) ды іншыя вучні. Там жа былі зьмешчаныя два вершы на тэму маладосьці паэтаў-міхэльсдорфцаў Натальі Арсеньневай і Масея Сяднёва, прысьвечаныя гімназіі.

Вучні 8-й клясы гімназіі з настаўнікам матэматыкі Мячыславам Рагажэцкім (сядзіць другі справа): (стаяць, зьлева) Васіль Шчэцька, Уладзімер Цьвірка, Янка Запруднік, Кастусь Вайцяхоўскі; (сядзяць) Янка Жучка, Туся Куліковіч і Юзэфа Брэчка. Міхэльсдорф, красавік 1947 г.

ф2-12
(14)

ф2-13
(15)

Вучні 8-й класу гімназіі з настаўнікам беларускай мовы Аўгенам Каханоўскім. Зьлева: Кастусь Вайцяхойскі, Юзэфа Брэчка, Янка Запруднік, настаўнік, Васіль Шчэцька, Туся Куліковіч, Янка Жучка, Уладзімер Цьвірка, Міхэльсдорф, красавік 1947 г.

Н. Арсеньнева

Моладзі

*На 1-я ўгодкі Беларускае Гімназіі
ў Рэгенсбургу — Міхэльсдорфе*

Усе мы знаём: лёс наш няумольны –
Ўрэшце, кажнага сагнуць гады.
Як малыя йгрушкі-дзічкі ў полі,
Быць ня можна вечна маладым.
На палёх памёрлага „калісьці”
Ня ўзрунее спорная трава.
Раз апаўшы лістам залацістым,
Хоць вясна – ізноў не красаваць.
Моладзь!

Любая, пакрыўджаная моладзь!
Хай і так, — ня здраджвай маладосьць!
Пі удосьць год юнацкіх церпкі солад,
Палымней, пакуль сама ня скажаш „досьць”!

Палымней за нас, за край, за сьвет далёкі,
 За усё, што варта ходаньня ў жыцьці.
 І ня мер, ня ліч ні сіл, ні міль, ні крокаў,
 Ня сумуй, што давядзецца – адцьвісьці.
 Адцьвітаць ня страшна... Страшна вёсны
 Затаптаць у грязь... Братоў, сваіх
 Між сабой сварыць... З уцехаў злоснай
 Верадзіць іх раны, не гаіць.
 Бо няма на сьвеце злыдні больш нягоднай,
 Чыну, вартага й праклёну і суда, —
 Чымся Юдам стацца для свайго народу,
 Чым сваіх ці здрадзіць, ці прадаць.
 Плямы гэткай нат гады ня змыюць
 Ані з душ сацьмелых, ані з рук...
 Помні, моладзь!

Хто згінаць прывыкне шыю, —
 Ўжо вачэй ня ўздыме угару.
 А там — сонца.

Дык імкні ж!

Хай сьвежасьць

І тваю калісь затруць гады, —
 Захацеўшы, зь дзічкамі на межах,
 Можна быць і вечна маладым!

М. Сяднёў

Хвала маладосьці

*На 1-я ўгодкі Беларускае Гімназіі
 ў Рэгенсбургу — Міхэльсдорфе*

Мы прайшлі па зямлі маладосьці.
 Толькі й помніцца ў нашым жыцьці –
 мы хацелі расьці, падымала нас ў росьце
 і было нам зацесна расьці.

Мы ня ведалі: збавіць, зьменшыць –
 даставалі залеглае з залатой цішы.
 І хоць нам гаварылі: ёсьць нейкія межы,
 але йшлі мы за край мяжы.

Мы на сонца ішлі і абветрылі...
 Калі ж ноч наступала на грудзі зямлі,
 нашых думак блакітныя ветразі
 у краіну нязнанага горда плылі.

І калі нас мароз катаваў і ціснуў,
і калі замярзалі ў льдох зімы,
мы ўсё ж сьнілі пра тую прыстань,
ад якой адпльвалі мы.

Не шкада нам было маладосьці –
ці прапасьці задарма, ці...
Мы расьлі, паднімаліся ў росьце,
каб да сталасьці дарасьці.

І няхай шчэ няпэўнае сяньня,
і няхай шчэ плывуць халады,
мы палаем паўночным зьзяньнем,
каб расплавіць на моры льды.

Каб зайсьці зноў у тую прыстань,
што чакае і б'е ў берагі,
і, як мару, штожны з нас высьніў,
там паставіць нашы сьцягі.

Азіраючыся цяпер назад, можна сказаць, што навучаньне ў гімназіі праводзілася на высокім пэдагогічным узроўні. Настаўнікамі ў нас былі ў пераважнай бальшыні выдатныя пэдагогі-патрыёты, прафэсійная кваліфікацыя якіх пакрывала нястачу патрэбных падручнікаў і іншых дапаможнікаў ды прымітыўныя памешкальныя ўмовы, у якіх даводзілася праводзіць заняткі. Вельмі слушна адзначыў Ян Максімяк у сваёй кнізе: „Гімназія была кузьняй нацыянальнага характару маладых беларускіх кадраў. Гэтае сваё заданьне школа выканалася вельмі добра. ... Яна знакаміта спалучыла нацыянальнае ўзгадаваньне з высокай агульнаадукацыйнай патрабавальнасьцю”.

Каб адчуць і зразумець той дух, у якім узгадоўвалі нас нашыя настаўнікі (а таксама дзедацца дадатковыя факты пра Рэгенсбург і беларускую гімназію), трэба прачытаць артыкул „Сьлядамі Францішка Скарыны”, якім адкрываўся часопіс „У вырай” (В. Рысь – псеўдонім Вітаўта Кіпеля).

В. Рысь вуч. 8-е кл.

Сьлядамі Францішка Скарыны

*Зашумела нудна восень
Шумам лісьцяў, шумам сосен,
Дайшы волю хмурам;
Адно з гоняў Беларусі
Ў вырай выляцелі гусі,
Папльлі ўдаль шнурам.*

Янка Купала, „У вырай”

Так!.. Зноў і зноў шэрая восень. Сьветлы Край суровая зіма зноў закоўвае сваімі ланцугамі. Толькі вольныя птушкі, што так любяць сонца й свабоду, тысячама лятуць „з гоняў Беларусі ў вырай”. Спаміж іх ёсьць ужо старыя, каторым ня першы раз разьвітвацца з роднымі мясьцінамі ды перамагаць цяжкі шлях у чужыну, але ёсьць і такія, што ймкнуць у вырай упяршыню.

...Прыходзіць вясна, і яны зноў вяртаюцца на Бацькаўшчыну, вяртаюцца радасныя, вясёлыя, умудраныя вялікай жыцьцёвай практыкай, і тады з новымі сіламі бяруцца адбудоўваць сваё жыцьцё, разбуранае чорнаю стыхіяй.

Падобна гэтым птушкам, ужо каторы раз у гісторыі, беларускі народ пацягнуўся ў вырай-выгнаньне, пацягнуўся шукаць ратунку для сябе й сваіх дзяцей ад чорнае няволі. Шмат давялося ператрываць яму, асабліва за апошнія 30 гадоў. Бацькаўшчына была падзеленая паміж усходам і захадам. Частка Краю стагнала пад „ апекаю ” Масквы, з „ласкі” якое мільлёны найлепшых сыноў нашага народу загінулі ў турмах, канцэнтрацыйных лягерах, ссылках. Другая частка была акупаваная Польшчаю, дзе таксама ня было ўмоваў для жыцьця й працы. А затым чорныя гады нямецкай акупацыі, што прынеслі з сабою тысячы спаленых вёсак і гарадоў, нязьлічоныя людзкія ахвяры.

Апынуўшыся на эміграцыі, мы былі расьцярушаныя па ўсіх кутках Нямецчыны, зусім ня мелі сваіх нацыянальных асяродкаў, вакол якіх маглі б гуртавацца. Але нашае старэйшае грамадства прыклала шмат высілкаў, каб згуртаваць нас, а нат і даць магчымасьць вучыцца ў сваёй роднай мове.

Адным з такіх асяродкаў, дзе згуртаваліся беларусы-выгнанцы, стаўся горад Рэгенсбург – гэтая сівая сталіца Обэрпфальцу, паўночны фарпост Вялікае Рымскае Імпэрыі. Яшчэ ў пачатку XVI ст. якраз праз Рэгенсбург праходзіў пяхотай у Італію, шукаючы навукі, вялікі сын нашага народу – вучоны, паэт і першадрукар – Францішак Скарына. Ягонымі сьлядамі йшлі сотні іншых слаўных беларусаў. Унівэрсытэты Падуі, Амстэрдаму, Парыжу, Прагі, Мілян, Бэрліну, Мюнхэну, Рыгі, Марбургу, Рыму й г.д. ня раз віталі ў сваіх сьценах беларусаў, што прышлі на далёкую чужыну здабываць асьвету. Таму ня дзіва, што горад на беразе сіняга Дунаю, воды якога сустракаюцца ў Чорным моры з водамі нашых Дняпра й Прыпяці, стаўся адным з культурных асяродкаў беларусаў-выгнанцаў, беларусаў у вырай. Тут, дзякуючы стараньням Беларускага Акруговага Камітэту 22 сьнежня 1945 г. была заснаваная Беларуска-Гімназія – гэтая першая кузьня беларускае нацыянальнае культуры й асьветы на чужыне. Адразу ж, як матылькі да сьвятла, з усяе Баварыі пачалі зьяжджацца вучні. Шмат зь іх – гэта пераросткі, каторым ваенная завіруха разьбіла ўсе пляны на будучыню. Але век ня браўся намі на ўвагу: вучыцца ніколі ня позна.

І мы пачалі вучыцца.

А тым, каму давялося вучыць і ўзгадоўваць нас – нашым настаўнікам – колькі прыйшлося перамагчы перашкодаў! Цяжка знайсці слоў, каб справядліва ацаніць іхнюю працу.

Але зь бегам часу перашкоды былі пераможаныя, і праца ў гімназіі пайшла нармальна.

Цяпер у гімназіі вучыцца 86 вучняў. У ёй ёсць розныя гурткі, спаміж якіх паўгода таму назад паўстаў і гурток літаратурны. Сябры літаратурнага гуртка пад кіраўніцтвам выкладчыка літаратуры ладзяць рэфэраты на літаратурныя тэмы, абходзяць юбілейныя літаратурныя даты, робяць спробы самастойнай творчасці. Вынікам гэтай працы й ёсць наш літаратурны часопіс „У выраі”.

Часопіс — гэта наш духовы сьлед на выгнаньні, памятка нашае навукі на чужыне. У ім – толькі жменька нясьмелых пробаў пярэа гімназістэх – сяброў літаратурнага гуртка. Няхай сабе гэтая проба нясьмелая, мы ведаем, што нас за гэта ня будуць строга судзіць, але яна для нас дарагая тым, што ў ёй мы пакідаем адбітак свае душы, крупіцу сваіх думак, пачуцьцяў і перажытых хвілінаў. Наш часопіс застанецца сьведкаю таго, як беларуская моладзь, ня годзячыся з чорнай няволяю на забранай і разагнанай Беларусі, шукала праўды й асьветы на чужыне, а сваімі найшчырэйшымі думкамі-марамі засталася із сваім родным краем і народам:

*Я ад вас далёка, бацькаўскія гоні, —
На чужое неба я гдыджу сягонья,
Але думкай, сэрцам толькі вас я знаю
Як і жыў, жыву я ў сваім родным Краю.*

*І няма на сьвеце так вялікай меры,
І няма на сьвеце так каваных дзьвераў,
Каб, хоць на часіну ў будні ці ў нядзелі,
Беларусь са мною разлучыць пасьмелі.*

Я. Купала. „Я ад вас далёка”

І мы верым, такі ўжо закон гісторыі, што ня вечна будзем таптаць чужыя дарогі й палеткі, ня вечна будзем выгнанцамі ў выраі. Прыйдзе дзень, калі й мы, як тыя птушкі з выраю, вернемся на свае Беларускія гоні. Нас будзе грэць сонца 25 Сакавіка – сонца запраўднае свабоды, справядлівасці й шчасся.

*Ой, вы гусі-вырайніцы,
Жыць нядоўга ў чужаніцы,
Зноў к нам прыплывеце,
Зноў вас будзе сустрачаці
Наша сонца ў сьвеце.*

ф2-14
(16)

Матурысты другога выпуску гімназіі з настаўнікамі й кіраўнікамі. Верхні рад (зьлева): Васіль Шчэцька, Уладзімер Цьвірка, Мікола Кунцэвіч, Антон Адамовіч, Янка Запруднік, Янка Жучка, Кастусь Вайцяхоўскі; (сярэдні рад) Мячыслаў Рагажэцкі, Туся Куліковіч, Аўген Каханоўскі, Мікалай Сіцько, Мікола Кругловіч, Юзэфа Брэчка, Жорж Заруцкі, Іван Муха, Іна Рытар, Аляксандар Акановіч, Ксенафонт Вайцяхоўскі (старшыня бацькоўскага камітэту); (ніжні рад) Аляксандар Смаль, Зіна Станкевіч, Аляксандар Орса, а. Мікалай Лапіцкі, Натальля Орса, Гіпаліт Паланевіч, Парфіры Трысмакоў. Красавік 1947 г.

І тады мы будзем гордыя сьведкамі, што дарма не змарнавалі часу, што й на чужыне, надобна вялікаму Ф. Скарыне, вучыліся служыць свайму народу й Беларусі. ... А покуль што... у выраі.

„Адзінаццатка” перад дарогай

У красавіку 1947 г. адбыўся наш (другі) выпуск гімназіі. Сямёх нас атрымалі матуральныя пасьведчаньні. Пачыналася новая фаза жыцьця. Радасьць з прычыны здабыцьця сярэдняе асьветы ўтаймоўвалася крыху туманнасьцяй далейшай пэрспэктывы. Сярод думак пра будучыню на першым пляне роіліся лятучыя пра вышэйшую асьвету. Каб не марнаваць часу, адразу ж пасля выпуску тыя з нас, што былі без бацькоў і мелі сякую-такую скаўтмайстарскую падрыхтоўку, заняліся скаўцай працай. Моладзі па беларускіх лягерах ДыПі было шмат і працаваць было з кім. Мы разьехаліся хто куды. Мне выпала перабрацца ў недалёкі ад Міхэльсдорфу бе-

ф2-15
(17)

Кіраўнікі Згуртаваньня Беларускіх Скаўтаў на Чужыне амэрыканскай акупацыйнай зоны Нямеччыны: штандаровы Алясь Бута (у цёмнай уніформе) і сьцяж-ныя (зьлева) Уладзімер Цьвірка, Вітаўт Кіпель, Васіль Шчэцька, Янка Запруднік, Янка Жучка. Міхэльсдорф, красавік 1947 г.

ларускі лягер Віндзішбэргердорф. У Віндзішы (як мы скарочана называлі лягер) было шмат моладзі. Там сфармаваўся Шосты скаўцкі сьцяг, сьцяж-ным якога мне давлялося быць амаль да канца году.

Лета прайшло хутка. Трэба было шукаць адказу на пытаньне: як з далейшай навукай? Вучыцца ў Нямеччыне шансаў ня было. Мы спрабавалі былі залічыцца ў Гайдэльбэргскі ўнівэрсытэт, але бяз стыпэндзі ці сваіх грошай, якімі й ня пахла, справа выглядала безнадзейна. Уладзіцца на заробаткі ў разьбітай Нямеччыне таксама было няпроста. Дый большыня з нас ня мела ніякае прафэсіі. Коротка перад вайной і ў часе яе Вострыкаў працаваў крыху настаўнікам, а пасля электразваршчыкам, Марговіч і Карась – настаўнікамі, а рэшта магла толькі мроіць аб працоўнай кар’еры. З усяго гэтага й нарадзілася думка падацца на працу ў іншую краіну. Нагода падварнулася сама. Паваенная Вялікабрытанія, адчуваючы патрэбу рабочых рук, абвесьціла ўлетку 1947 г. набор працоўных сярод уцекачоў у заходніх зонах Нямеччыны. Вось мы й пастанавілі скарыстаць з нагоды. Нас, ахвотнікаў на падарожжа ў туманны Альбіён, набралася ў Міхэльсдорфе адзінаццаць асобаў. Будзьма знаёмы!

Удзельнікі Другога гадавога з'езду скаўцкіх кіраўнікоў і сэн'ераў у Остэргофэне, Нямеччына. Жнівень 1947 г.

ф2-17
(18)

БУТА АЛЕСЬ. 23 гады. Нарадзіўся (23 VII 1924) на Слонімшчыне ў вёсцы Акунінава. Праваслаўны. Скончыў 7 клясаў Беларускай гімназіі імя Янкі Купалы.

Невялікага росту, чарнявы, шустры, Алесь быў поўны арганізацыйнае энэргіі й усю яе ўкладаў у скаўтынг ды ў рататарна-выдавецкую справу. У Міхэльсдорфе ягоны пакой быў сапраўднай друкарняй — пішучая машынка, матрыцы, папера, хварба (сьляды якое часта былі відны на ім). Разам з Алесем Марговічам (глядзі ніжэй) яны арганізавалі выдавецтва „Крыніца”, друкавалі скаўцкі часопіс „Напагатове!”

У 1947 г. ўсе адзінкі беларускага скаўтынгу ў Амэрыканскай зоне Нямеччыны аб'ядналіся ў штандар „Баварыя”, кіраўніком якога стаўся Алесь Бута.

ВОСТРЫКАЎ МІХАСЬ (у сапраўднасьці Цімох). 25 гадоў. Нарадзіўся (28 VIII 1922) у вёсцы Баршчоўка Церахоўскага раёну на Гомельшчыне. Праваслаўны. Да вайны вучыўся ў Гомельскім пэдавучылішчы. Настаўнічаў. Змабілізаваны ў савецкую армію, трапіў у нямецкі палон. Вывезены ў Нямеччыну, дзе працаваў на фабрыцы да канца вайны. У красавіку 1947 г., здаўшы экзамены экстэрам, атрымаў атэстат сьпеласьці (матуру) Беларускай гімназіі імя Янкі Купалы.

Рослы, мускулісты, імпульсыўны, крыху сантымэнтальны, Міхась любіў спорт, быў заўсёды гатовы памерацца з кожным сваёй немалой фізычнай сілай. Адсюль у яго йшла гатовасьць, у выпадку вострай спрэчкі, разьвязаць яе фізычна. Ён часамі расказваў пра такія сутычкі. Праўда, у нашым асяродзьдзі да такога ніколі не даходзіла.

ДЗЕХЦЯР ПІЛІП. 21 год. Нарадзіўся (28 IX 1926) у вёсцы Логавінцы на Вялейшчыне. Праваслаўны. Асьвета няпоўна сярэдняя – меў пасьведчаньне аб заканчэньні 6-й клясы Беларускай гімназіі ймя Янкі Купалы. У нашай цясьнейшай міхэльсдорфскай кампаніі ён ня бываў. Зь ім мы пазнаёміліся бліжэй ужо ў часе дарогі за Ля-Манш.

Піліп быў крышку ні то сарамязьлівы, ні то закрыты ў сабе. На пытаньне „Як маешся?” заўсёды адказваў, усміхаючыся, прыжмурыўшы вочы: „Як гваздзік у завітушках”. Зь ягонай ранейшай біяграфіі мы ведалі вельмі мала.

ЖУЧКА ЯНКА. 22 гады. Нарадзіўся (15 IV 1925) у в. Лучычы Нясвіжскага павету (цяпер Клецкі раён). Праваслаўны. У красавіку 1947 г. атрымаў пасьведчаньне аб заканчэньні гімназіі ймя Янкі Купалы. Здаў экзамены ў вышэйшую тэхнічную школу ў Карльсруэ. Быў скаўтмайстрам у адным зь беларускіх лягероў ДыПі.

Кампанейскі сябра, Янка адзначаўся энтузіязмам і гатовасьцяй да калектыўнай працы й грамадзкай дзейнасьці. Як толькі мы вырушылі ў дарогу ў Ангельшчыну, ён узяў на сябе абавязак фінансавага справавода і акуратна вёў кнігі.

ЗАПРУДНІК ЯНКА (да 1946 г. Сяргей Вільчыцкі). 21 год. Нарадзіўся (9 VIII 1926) у мястэчку Міры на Наваградчыне (цяпер Карэліцкі раён). Праваслаўны. Па сканчэньні ў красавіку 1947 г. гімназіі ймя Янкі Купалы быў кіраўніком Шостага скаўцкага сьцягу ў Віндзішбэргердорфе. Пакуль вучыўся ў гімназіі, актыўна дапамагаў настаўніку фізкультуры Івану Муху праводзіць спартовыя заняткі з вучнямі, браў удзел у гімнастычных „пірамідах”.

КАРАСЬ ЛЕАНІД. 24 гады. Нарадзіўся (20 XI 1923) у в. Дзямідзенкі Дзісьненскага павету. Праваслаўны. На Бацькаўшчыне працаваў настаўнікам. У Міхэльсдорфе служыў у лягернай ахове, а пасля пачаў займацца ў гімназіі ймя Янкі Купалы. Перад самым выездам у Вялікабрытанію атрымаў матуру.

Крыху мройны, Лёня любіў кампанію, заўсёды быў гатовы бараніць свой ці калектыўны гонар. Часамі, як ён прызнаваўся, на яго находзіла жаданьне „пабіцца з кім-небудзь”. У лягеры найбліжэй трымаўся са сваімі глыбоцкімі землякамі. Мы, былыя бурсакі, зыйшліся зь ім бліжэй ужо ў Ангельшчыне.

МАРГОВІЧ АЛЯКСАНДАР. 23 гады. Нарадзіўся (5 VII 1924) у Глыбокім. Праваслаўны. Дома працаваў настаўнікам. У сьнежні 1945 г. у Рэгенсбургу быў запісаны ў 7-ю клясу гімназіі ймя Янкі Купалы. У Міхэльсдорфе служыў у лягернай ахове. Разам з Алесем Бутам арганізаваў выдавецтва „Крыніца”, у якім на пачатку 1947 г. пачаў выходзіць скаўцкі часопіс „Напагатоў!” Матуру атрымаў экстэрнам у 1949 годзе.

Крыху сентымэнтальны, Алесь любіў рамантычную музыку, пазію. Ягоная манера трымацца паважна, з годнасьцяй, хадзіць бязь мітусьлівага сьпеху, сталася пасля пад пяром нашага фэльетаніста Архіпа Папліскі аб’ектам дабразычлівага гумару.

УРБАН ПАВАЛ. 23 гады. Нарадзіўся (27 III 1924) у в. Закаліўе на Лепельшчыне. Праваслаўны. Пасьведчаньне аб заканчэньні гімназіі ймя Янкі Купалы атрымаў перад самым выездам у Вялікабрытанію, прадэманстраваўшы ўлетку 1947 г. сваю немалую працаздольнасьць.

Паўлюк, не адзначаючыся шматмоўнасьцяй, але будучы кампанейскім, убіраў у сябе й накапляў назіраньні за навакольным жыцьцём. Гэтая асаблівасьць характару прыдалася яму, калі трэба было даваць у „Наперад!” бэлэтрыстыку, а менавіта апавяданьні й аповесьць.

ЦЬВІРКА ЎЛАДЗІМЕР. 19 год. Нарадзіўся (2 I 1928) у в. Беражне над Нёманам на Стаўпеччыне, дзе настаўнічаў ягоны бацька. З малых год жыў у Міры. Праваслаўны. У красавіку 1947 г. скончыў гімназію ймя Янкі Купалы. Пасьля быў скаўтмайстрам у беларускіх лягерах у Гэрэнбэргу й Майнлэйзе.

Дзіма дастаў у генатычнай спадчыне ад свае нябожчыцы маці добры голас і некаторую імпульсыўнасьць. З ахвотаю сьпяваў пад гітару. Адзначаўся добрай памяццяй, меў выдатныя журналістычныя й аратарскія здольнасьці. Порсткая натура давала яму гатовасьць брацца за грудкі з дужэйшымі за сябе. Адсюль ішоў у яго імпэт і да грамадзкіх ды нацыянальных заданьняў, якім аддаваўся з энтузіязмам і, часамі, максымалізмам.

ШВАЙЧУК ЛЕАНІД. 21 год. Нарадзіўся (6 IV 1926) у Вялейцы. Праваслаўны. Меў няпоўную сярэднюю асьвету. У Міхэльсдорфе служыў у лягернай ахове. Любіў спорт, добра гуляў у валејбола.

Лёня быў джэнтэльмэнам. Вельмі абыходлівы зь дзяўчатамі. З густой сукрыстай чупрынай, любіў акуратна апрануцца. Як пасья выявілася ў Дванаццатцы, адзін з зацятых энтузіястаў, разам зь Дзехцярам, гульні ў карты.

ШЧЭЦЬКА ВАСІЛЬ. 24 гады. Нарадзіўся (15 III 1923) у в. Апечкі на Стаўпеччыне. Праваслаўны. У красавіку 1947 г. у Міхэльсдорфе атрымаў пасьведчаньне аб заканчэньні гімназіі ймя Янкі Купалы. Да выезду ў Вялікабрытанію працаваў сакратаром старшыні беларускага лягера ДыПі ў Віндзішбэргердорфе Мікалая Скабея, а таксама як скаўтмайстар займаўся скаўтынгам.

Васіль сваім спакойным характарам заслужыў ад нас усіх велічаньне „Васіль Іванавіч”. Разважлівы й памяркоўны, ён мае вострае пачуцьцё гумару, дый сам стаўся суб’ектам гумарыстычных сцэнак у фэльетонах Архіпа Папліскі.

Ад’езд зь Міхэльсдорфу ў Вялікабрытанію

Апошнія тыдні 1947 г. мы пражылі ў пераддарожнай, крыху прыўзнятай атмасфэры. Зьбірацца ня было надта з чым. Колькі тае маемасьці ў бессямейнага ўчаршняга гімназіста? Голы ў дарогу, голы гатоў. Але затое разьвітацца было з кім: з настаўнікамі, сябрамі, сяброўкамі, скаўтамі й скаўткамі ды проста з суседзямі й знаёмымі. З усімі імі ў абставінах чужы-

ф2-20
(19)

„Адзінаццатка” ў дзень ад’езду ў Вялікабрытанію з атрыманымі дарожнымі дакумэнтамі: (злева) Янка Жучка, Уладзімер Цьвірка, Леанід Швайчук, Янка Запруднік, Алесь Бута, Піліп Дзехцяр, Васіль Шчэцька, Леанід Карась, Міхась Вострыкаў, Алесь Марговіч, Паўлюк Урбан. Міхэльсдорф, 8 студзеня 1948 г.

ф2-18
(20)

У дзень ад’езду Адзінаццаткі ў Вялікабрытанію. Разьвітаньне з малодшымі сябрамі. Міхэльсдорф, 8 студзеня 1948 г.

ны завязаліся цесныя, ледзь не сямейныя сувязі. Старэйшыя людзі глядзелі на нас, бязбацькавічаў, як на сваіх дзяцей. А рамантыка нашага груповага выезду йшчэ больш расчульвала і нас, і нашых лягерных „сваякоў”.

Ад шмат каго са старэйшых, дый сяброў, я збіраў упісы ў скаўцкі альбом – думкі й выказваньні пра моладзь і для моладзі (усе яны зьмешчаныя ў X-м раздзеле, гл. „Запаветы”). Напярэдадні нашага ад’езду ўпісаўся ў альбом і наш настаўнік гісторыі Антон Адамовіч, які пакінуў крыху настальгічны ўпіс. Словы ягоныя добра перадаюць і натуру самога аўтара, і цёплыя пачуцьці да нас, ягоных вучняў, што наважыліся ў самастойную далёкую дарогу. Вось ягонае разьвітаньне з намі й настаўленьне на рэшту жыцьця:

ф2-19
(21)

Сярод усіх залатых думак і словаў, павыпісваных Вам тут на ўспамін (а, хіба, і „да ведама й кіраўніцтва”, кажучы паканцылярску) – можна было б зафіксаваць і такое: Змагацца, не перамагчы, але й не паддацца – і паставіць пад гэтым сваё прозьвішча...

Сяброўства на жыцьцё – Вітаўт Кіпель (зьлева) і Янка Запруднік. Міхэльсдорф, 1947 г.

Аднак, здаецца, ад Вас ужо ня ўтоіш, што сказаў гэта вялікі Шэкспір, у бацькаўшчыну якога, як у вырай, рыхтуюцца сяньня адляцець добрыя, можа нават найлепшыя хлапцы...

Што ж, тым лепш! Усяроўна, усё вялікае, успаміну, „ведама й кіраўніцтва” годнае, ужо сказана. Усе Амэрыкі паадкрываныя. Яно пэўна, прыемна хоць на часінку пачуцца, хай сабе й маленькім, Калюбам і прыпісаць сабе якую-колечы, хоць і завалашчую, Амэрыку, паставіць пад ёй сваё ймя (сьведама, у разьліку на нясьведамасьць іншых, ці проста й нясьведама, самаашукваючыся ілюзіяй).

І ўсё-ткі, хлопчыкі, для Вас яшчэ засталася сёе-тое да адкрываньня. Хоць бы нават і ў гэным шэкспіраўскім афарызьме. Перамагчы! – вось яно тое, што ў сваёй, мо і часіннай, зьяверы сьведама абмінуў вялікі гені. Ці ж так гэта ўжо немагчыма для нас усіх, а для Вас – пагатоў? Прынамся – ці ж гэта непажадана, і, значыцца, ці ня трэба якраз гэтага Вам пажадаць?

А ўжо калі не, калі ня дасца гэтага і Вам – дык у кожным разе – тое апошняе, за якім ужо ня мусіць быць далей ходу: не паддацца!

Вось гэтага і жадае Вам у лягеры Міхэльсдорф на „старую бабу” хрышчаная ведамая крыху Вам асоба, расьпісаўшыся аб гэтым – такім мужным і мужчынскім – „пабабску” на цэлую балонку.

Дык даруйце, хлопчыкі, а часам можа і ўспамянеце „нэ злым, тыхым словам”, як сказаў адзін наш суседзкі Тарас.

Вы ж у памяці будзеце заўсёды шчырыя, маладыя Крывічы!

30 сьнежня 1947, Остэргофэн

Мінула сустрэча Новага 1948 году. Для нас ён быў сапраўды Новым. Прышоў час ад’езду. Сьцюдзёнай студзенскай парой, на другі дзень праваслаўных Калядаў, неяк пад вечар, у Міхэльсдорф прыехаў грузавік. Вуліца каля староўкі была запоўненая людзьмі. Абдымкі, поціскі рук, разьвітальныя пацалункі, у сяго-таго сьлёзы на вачох. Але мы стараемся трымацца бадзёра: верым, што едзем на лепшае. Забіраем у адкрытае кузава машыны. Нехта прынёс і падарыў нам бел-чырвона-белы сыцяг на палцы. Мы высака ўздываем яго. Машына пачынае рухацца. Гучаць апошнія разьвітальныя словы. Грузавік, зрабіўшы разварот, яшчэ раз праяжджае паўз людзей, якія махаюць рукамі на разьвітаньне, жадаючы нам шчасьця на няведамым шляху.

Калі ў дарозе ўжо мы рыхтавалі першы выпуск свайго друкаванага лістка „Наперад!”, каб паслаць яго сябром і знаёмым, зь якімі толькі што разьвіталіся, у ім быў зьмешчаны мой кароценькі вершык.

Разьвітаньне

Вечар ціха калядні плыў зь неба.
На душы неспакой і трывога...
Перад намі н а п е р а д дарога!
Гэта што!? Ужо разьвітвацца трэба?

І ў заплаканых вочах жанчынаў
Кожны з нас бачыў поўныя гора,
Ды якія пабачыць мо скоро –
Вочы маці, што дома пакінуў.

Сяргей Ясень